

Кримінальний закон в умовах трансформації суспільства

Наука кримінального права вважає, що правовою формою кримінальної відповідальності є норми Загальної та Особливої частин Кримінального кодексу України (далі – КК України), а відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України її підставою є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину. Отже, кримінальна відповідальність реалізується через приписи КК України, які забезпечують охорону суспільних відносин у сфері забезпечення прав і свобод людини, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного строю, миру і безпеки людства та інших.

Зазначені суспільні відносини згідно зі ст. 92 Конституції України визначаються виключно законами України, а отже, як правило, врегульовані нормами конституційного, цивільного, господарського, податкового, кримінального процесуального, природоохоронного, транспортного та іншими галузями законодавства. Функціонування і розвиток зазначеної системи галузевого законодавства, у свою чергу, об'єктивно обумовлює їх органічну взаємодію, а відтак породжує своєрідну дифузію, взаємне проникнення правової матерії. Отже йдеться про використання законодавством однієї галузі положень, принципів, інститутів, норм та категорій інших галузей законодавства.

Водночас, національне законодавство не є ізольованим, адже воно взаємодіє з різними системами права та законодавства інших країн світу. Завдяки цьому відбувається взаємне запозичення певних правових інститутів, юридичних конструкцій та інших елементів. Таким чином, відбувається певна дифузія правових інститутів, нормотворчої техніки як у національному, так і світовому масштабі. Таке своєрідне формування правового поля, в цілому, є позитивним процесом глобалізації, в якому відбувається відповідна уніфікація законодавства. Такий процес об'єктивно обумовлений діалектичною єдністю фізичних та соціальних явищ або так званою правовою дифузією (лат. *diffusio*), яка у нашому випадку означає розповсюдження, взаємопроникнення правової матерії.

У цьому контексті сучасні процеси розвитку вітчизняного кримінального права вимагають дослідження проблем кримінального закону щодо його взаємодії з іншими видами галузевого законодавства, тим більше, що це відбувається у період трансформації суспільних відносин в Україні.

Сучасне кримінальне законодавство, на наш погляд, віддзеркалює процес його існування в умовах трансформації з урахуванням: історичних виток його генези; конвергенції і гармонізації сучасного законодавства; інтегративної ролі між іншими галузями законодавства; індикації правової деліктності; ролі каталізатора при формуванні нових галузей законодавства тощо.

У найбільш загальному плані можна дійти висновку, що кримінальне законодавство на певних етапах розвитку закономірно відчуває дифузійні явища, обумовлені зміною суспільних відносин, наприклад при зміні буржуазного кримінального законодавства на початку радянської доби. Сьогодні, в умовах трансформації сучасного суспільства, відбуваються зворотні процеси реформування кримінального законодавства до ринкових відносин.

Зі зміною суспільних відносин кримінально-правові норми відчувають суттєвий вплив нових норм конституційного права, що стосуються кримінально-правової охорони держави, суспільства та людини, її трудових, політичних та виборчих прав і свобод, нових положень виникаючих галузей законодавства, зокрема господарського, екологічного та інших. Отже, кримінальне законодавство завдяки цьому процесу реагує на зміни, що відбуваються у суспільних відносинах, та впливає на криміналізацію і декриміналізацію суспільно небезпечних діянь.

Водночас, цей процес характеризується певними негативними викликами, які вимагають відповідної уваги, а саме: нестабільність кримінального закону; розмивання меж між спорідненими галузями права; привнесення несприйнятних ознак до кримінального закону тощо.

Зокрема, що стосується стабільності кримінального законодавства, то за підрахунками вчених у Кримінальний кодекс України 2001 року, в якому спочатку нараховувалося 447 статей, зміни вносилися 432 рази: із них у Загальну частину було внесено 57 змін і доповнень, а в Особливу частину – 375, усього було піддано змінам 209 статей КК, які існували на момент набрання ним чинності, що становить близько 47 % від загальної кількості на той період.

Особливо характерними є явища взаємопроникнення норм кримінального та адміністративного законодавства в процесі їх реформування. Так, однією з провідних ідей, що реалізована у чинному КК України, була, зокрема, відмова від адміністративної преюдиції, а також запровадження новим КПК України 2012 року категорії кримінальних проступків.

Навряд чи слід вважати прийнятним імплементацію у національне кримінальне законодавство окремих положень міжнародних правових актів. У першу чергу, йдеться про боротьбу з корупцією. Не заперечуючи необхідність активної протидії цим небезпечним деліктам, слід визнати, що кримінальний закон так і не містить чіткого поняття корупційних злочинів, а відображає їх певні кримінально-правові «гібриди». Вважаємо, що помилкою є запозичення для криміналізації діянь категорій «пропозиція» та «обіцянка» (ст. 368, 368³, 368⁴, 369, 369² КК України), оскільки криміналізація цих діянь створює небезпечний прецедент законодавчого закріплення караності виявлення умислу, що може привести до певного свавілля у кримінальному судочинстві, оскільки каральна діяльність держави повинна мати справу з діяннями людей, а не з їх бажаннями.

З іншого боку, кримінальне законодавство має своєчасно реагувати на зміни, які відбуваються у розвитку нових галузей права, зокрема інформаційного законодавства, оскільки певною мірою навіть назва відповідного розділу та зміст окремих кримінально-правових норм вимагає модернізації, врахування потреб протидії таким явищам, як кіберзлочинність та іншим небезпечним викликам у сфері інформаційної безпеки.

Заслужовують на впровадження в науку кримінального права досягнення сучасних наукових пошуків стосовно кримінального закону, зокрема методу герменевтики кримінального закону, інституту пробації, ювінальної юстиції, які мають сприяти вдосконаленню кримінального законодавства.

Вищезначені процеси реформування кримінального закону суттєво впливають на сприйняття його стану в умовах трансформації суспільства, прикладом чого можна назвати появу такого його «образливого» визначення, як «транзитне кримінальне право».

Отже, на наш погляд, феномен трансформації кримінального закону вимагає підвищеної уваги до розбудови його методологічних засад, особливо в умовах сучасних процесів конвергенції, гармонізації та дифузії національного законодавства.